ЈЕРИ КӨРҮНӘНЛӘРДӘН БИРИ

Сон илларда мүнәрибә башламысы о гәдәр гарышдырыб, бәјүк үмумхалг дәрдинә, иткиләрә елә өјрәнчәли олмуш дүг ки, јенә дә ејнилә, танынмыш зијалыларымызын мәшһур елм-мәдәнијәт хадимләрини, көркәмли шәхсијәтләрин һәр бири милли мәтбә дәнмәли олан елумләри бу күн сүкут бир тәмкинлә гарышлајыр. Гәрибә факторләрин фонунда гијмәтли әәтән өлдләрлә-нын хатирәси бир нә ујдурулур, әрсә плане кечир.

Өлүм—өбәди әјрылыг һәмишә әјрылыр, истәр дүнә вахты олсун, истәр саваш вахты; истәр мәсә әрхасында, ја рәһәт јатғада олсун, истәр дөјүш үзүн көнүлдә, јүрдүн мүдәфиәсинә...

Лакин тәбии сонлуг кимә көлмәјән, хејанәт-гәсд кими көлән, бә'зән өз һәмвәтәнләринин өлүмә тәрәдилә чиназәтләр елумләр вар ки, адамы үзүн мүддәт јандырыр, әгрысы үнудулмур. Бу чүр чинајәт гурбанларындан бири дә республикамызын көзәл зијалыларындан олан Әждәр Хәнбәбәјәдир.

Әждәр Хәнбәбәјевин 1ағы чохларынын јадында танынмыш нашир, тәрәфли поли-графчы ә редактор, китаб сәнәтинә-зин көркәмли тәшкилатчылары-ндан бири кими галыб. Онә ади нәшријат директору ә ја Дөвләтнашрком сәдринин биринчи мүавини сәјаләр мүәјјән бир әсәрин бәдии мәзмә-ләтләри бәрәдә ә ја классик әдәбијатымыз һағғында мүәлә-низәләрини ешидәндә чашыб галырдылар.

Чүнки рәһәтлик Әждәр мүәллими өз хүсусијәтләри дә варды ки, онлар чохларына азыра кими ачылмамышы галыб. Бәи дөрәчә тәләбкар, сәрт дә. Сон дөрәчә тәләбкар, сәрт дә. Бир идарә рәһбәри олан Әждәр Хәнбәбәјев, дөгрудан дә, китаб ишинин бүтүн хырдаларынынз билән, ишләк, јорулмаз, сәлигәли тәшкилатчы иди. Бәи заманда сон дөрәчә гајғыкеш бир дост, һәссас, чафа-кеш ағыз باشчысы, шән, зарафатчыл јол јолдашы иди.

Өзгәлијин хош вахтына дүшәндә Фузулидән, классик шә'римизин дикәр јарадычылыларындан сечмә нүмунәләр охујар ә ја ухдасында тәһлил едәрди.

Әждәр Хәнбәбәјевә он ил бөрабәр чалышмышдыг; о «Јазычы» нәшријјатынын директору, мән баш редактор идим. Инди һәч тәсәввүр едәмәк олмур: һәмин илләр нечә өчүн, нә тез бухарланыб јох олмуш. Јалныз мүәјјән хатирәләрдә ки, әәмәтимизин нәтичәсиндә ки, китабларды, алтында гәрәт јазылмалы јазыларды о илләрин «мәдәнијјәтдә» дондурув» бу күнә ә ја көләчәјә сахлајан.

Әждәр бәјн чохдан, 1970-чи илдән тәнәјдырдым. О вахт «Елм» нәшријјатынын директору идим. Мән дә «Әдәбијјат ә ја мәдәнијјәт газетинә» ишләјирдим. Фузулинин нашир ә ја редактору кимдән јубанма сәбәбләри һағғында ондан мүсаһибә көтүрмүшдүм. Лакин бу өтәри танышлығы. Күчәдә расткалдыг мени танымазды.

Әсл танышлыг 1978-чи илин сонундан башланды.

... Низами мүзејинин јанында рәһәтлик Әлиәв Курчалы илә расткалдыг. Әнәвәлмы тез һисс еләди:

— Нијә фикирлисән?

— Һеч елә бәлә!

Күлә-күлә: «елә бәлә шеј олмаз!—дејиб голуна кирди. Јаваш-јаваш мәндән «сөз алмаға» башлады. «Әдәбијјат ә ничәнәт»дә баш редакторла јола кетмирдик, шәхси гајғыларым башымдан ашырды, көрмәкләри нүмидәдим, јашаја бөлмирдим. Бунә көрә дә сөнәдләримә Москвәјә көндәрмишдим. Ани ссенаристләр курсуна кетмәк истәјирдим. Бу бәрәдә бәш-алты көлмәјн ешидән кими фикрә кәлди.

«Өзүнү нијә парчалајырсан», —деди. — Шәрлик галыб бир јанда... һәм дә филолокија илә мәшгулсан, әлмләр нәмизәдинә сән, әдәби тәнгид, публисистика, телевизија апарыысы... инди дә кинодраматург олмаг, тәзә бир сәһәјә бөләнмәг истәјирсән. Өзүнә јазығын кәлмирмі.

— Бунун чоху доланмаг үчүндүр...

— Баша дүшүрәм. Чох дә доланмышы үчүн гачмаг олмаз... Мәним мәсләһәтимә гулаг ас! Кәл јазычы нәшријјатына, шә'ба мүдири јермиз бошдуг!..

Разылығымы көзләмәдән мәни «Азәрнәшр»ын бинасына дөгру чәкди. Бир әзән «Јазычы»нын директору Әждәр Хәнбәбәјевин јанындәјдыг.

— Әждәр мүәллим, сәни Сәбир Рустәмхәнлы илә таныш етмәк истәјирәм.

Әждәр мүәллим өзүнәмәхсус хош сифәтлә:

— Узағдан-узаға јахшы таныјырам, — деди.

Елә һәмин күн мәним «Јазычы»ја кәлмәк мәсәлә һәлл олунду.

Москвадан дашынды атдым. Бир нечә ај шә'бә мүдири ишләјәндән сонра, Әлиәв мүәллимин мүавини олдум. Ә ја бирдә ки бизи Әждәр мүәллимлә јахынлашдырды, достлашдырды...

Әждәр Хәнбәбәјев сон дөрәчә сәлигәли, е'тибарлы адамды. Әлиәв Курчалы илә чәмн ки бирә ишлә дә, хәтрини чох истәјирди. Јери дүшәндә, ше'рини әзбәр дејирди. Хәстә вахты јанындан әл чәкмәздм, мүмкүн гәдәр хәстәлијини јунулмаға чалышырды. Әлиәв Курчалынын вәфаты, һәмин күн гызы Үлкәрин фачиәли интиһары бизи чох сарсытды. Узун мүддәт өзүмүзә көлә бәлмәдик. Һәрмәтли шаир достумун гызы чыхандан бир нечә күн сонра мәни јенә чағырыб, «чох кетур-гој еләмишәм, бәи редакторлуға сәнин намизәдлијини вермәк истәјирәм, Әлиәвгилин да руһу шад олар», — деди. Дүзү бу теклифи көзләмирдим. Чүнки Јазычылар Иттифагынын фикри әјрі иди

мә бир шә олду. Мәни јәлныз бир-ики дәфә коллекијада көрмүш Мәрәт Аллаһвердијев ишдән чыхарылдығынны билән кими комитәдән кетмәздн бир күн әвәл коллекијанын јазларынын разылығынды әлиб әмрини вермишдн. Ја'ни ки, бу онун комитәдә сонунчу тә'јинаты идн ә Әждәр мүәллимин инадкарлығы илә олмушду.

О, чәтин һәјат јолу кечирмишдн. Орудәбәдә консерв заводунда фәһәлликдн башламыш, талаблилијнин, «Елм» нәшријјатында ишләмәјнин мүәјјән етапларында дәнанда хатырлады. Нә гәзәнмишдәыса, әз зәһмәтнин бәһрәсијди. Бунә көрә дә һәјатынын чәтинликләринн көрмүш, амма сынмамышы, әз күчүнә өзүнә јол ачан адамлары севәрдн. Вә үрәјнә јатан адамлары көнарда сахламазды. Белә достларына гоһум-гардашдан чох јанарды. Бунә көрә дә отурб дурдуғу адамлар, демәк олар ки, ејни адамларды. Тәләбәлик дөстү Ризван, Рәһим Гази, Зија Бүнјадов, Фирудин Шушински, Рустәм Әлијев, Чәлил Мәммәдов вә б.

Тәбиәтән торпаға бағлы адам олдуғуна көрә Мәрдәкандә өз әлијлә, достларынын көмәјлә (аз галса һәнсы дашы, һәнсы дәмири кимин көтирдијнин да билирдн) тикдији бағы чох хошлајырды. Бош вахтларында орада ишләјирдн. Әждәр бәј чох ширин мәчлис адамдыды. Орудбәд мәтбәхинн сәвәрдн вә ил узуну евиндән Орудбәд дәвәсы, Орудбәд тутмалары вә туршулары, чәрәзләмә бир шә олду. Мәни јәлныз бир-ики дәфә коллекијада көрмүш Мәрәт Аллаһвердијев ишдән чыхарылдығынны билән кими комитәдән кетмәздн бир күн әвәл коллекијанын јазларынын разылығынды әлиб әмрини вермишдн. Ја'ни ки, бу онун комитәдә сонунчу тә'јинаты идн ә Әждәр мүәллимин инадкарлығы илә олмушду.

О, чәтин һәјат јолу кечирмишдн. Орудбәдә консерв заводунда фәһәлликдн башламыш, талаблилијнин, «Елм» нәшријјатында ишләмәјнин мүәјјән етапларында дәнанда хатырлады. Нә гәзәнмишдәыса, әз зәһмәтнин бәһрәсијди. Бунә көрә дә һәјатынын чәтинликләринн көрмүш, амма сынмамышы, әз күчүнә өзүнә јол ачан адамлары сәвәрдн. Вә үрәјнә јатан адамлары көнарда сахламазды. Белә достларына гоһум-гардашдан чох јанарды. Бунә көрә дә отурб дурдуғу адамлар, демәк олар ки, ејни адамларды. Тәләбәлик дөстү Ризван, Рәһим Гази, Зија Бүнјадов, Фирудин Шушински, Рустәм Әлијев, Чәлил Мәммәдов вә б.

Тәбиәтән торпаға бағлы һәр шеји топлајырды. «Јазычы» нәшријјаты јәренән күнүндән хүсуси албомлар ачмышды. Бу нәшријјатла бағлы нә јазылардыса, китабларымыз бәрәдә һәрдә бир мәгалә чыхырдыса, көсиб орә дүзүрдү. Бу гәдәр ишин-күчүн ичиндә бүтүн бүнләрә вахт тапмасы мәраглы иди.

Һәрдән бир гәриб хәбәрә, мә'лумата, көзәл ше'ра раст көләндә, тәләм-тәләсик мәни чағырар ә ја өзү кәлиб тәәссүратыны билдирәрди.

Көгүзә, сөзә бу гәдәр диггәтли олан адамын евиндә, бағында да ејни сәлигә варды. Бағда анбар кими бир јери варды: Әсл дәмир-дәмир, тәсәрүфат өшјалары сәрјиси... Күлә-күлә: «Бағда һәр шеј лазым олур Јолда раст көлдикмә мәфтил гырығыны да котириб бура гојурам». Јена көрә дә бәзи-бәзи ејох сөзү јох иди. Мәсәлән, бир дә көрдүн машынын бир винти гырылыб. Әждәр мүәллим анбарыны гурдалајыб һәкмән онун әвәзини тапмалыды...

Белә диггәт, сәлигә-сәһмән онун әнәсинә, ушаларына, достларына мүнасибәтдә дә өзүнү көстәрирди. Бир дә көрүрдүн көндән һәнсыса бир китабы истәди. Ахшам башым гарышды, унутдум. О бири күн дә «китабы көтирдинмі» сорушанда: «вај, унутмушам», —дејиб, јаддаш јазыб «бибимә гојмалы олдум. Онда белә шеј јох идн. Бир шеј дејн, ишн нә гәдәр чох олса дә дәјмәли вахтда ону көтирәчәкдн.

Икн гызы варды, көјәрчин бәләләры кими. Үрәјн бу ушагларын јанында иди. Евдә, бағда ә ја мәдәнә көләрдн. Сонра да: «Ағрәті Нәркизі» чағырышы, өмрн, өзәзләмәсн, јәләрышы, пирсн дилиндән дүшмәсн. Зәрифчә саташмаларда онлары пирсләндирмәкдн ләззәт алырды.

Он ил «Јазычы»да Әждәр бәјнн нәшријјат ишнә нә гәдәр јарадычылығына, сәвәрәк јанашдығынын шаһиди олмушам. Мәнә инанмырды ки чох вахт да әдәби зәвгләримиз үст-үстә дүшүрдү. Бу гарышылығы анлашма шәрантиндә «Јазычы»да һәр ај јени сериалларын нәшринә башладыг: «дүнја әдәбијјаты китабханәси» (100 чилдлик) «Шәрнин китабханәси», «Азәрбајҹан романы», «Әдәби портретләр», «Азәрбајҹан әдәбијјаты нүмунәләри», «Мүәллифин илк китабы» вә с. Јаныма-дығы вә шүбһә илә јанашдығы чаван мүәллифнн бирчә тутарлы ше'рнин охумаг бәс иди ки, Әждәрн онун тәбличнсинә чәвирәсн вә китабына пәвәзә јашын ишыг јандырсын. Бу гарышлығы анлашма илә бә'зән јазыны көрмәдиммә мүәллифләрнн китабларынды да нәшр едирднк. Тәбии нашир дүјгусу илә јазычылардан гачан Әждәрн бу јолла мән нечә-нечә мүәллифнә (әзу дә әвәллər ады тутулунда, башынды тутан мүәллифләрлә) јахшылашдырыб достлашдырмышам.

О јухарыларын һәр үзүнү көрмүш, сәнрлн, епитетләрн; мән нә партизан, ағына-бозуна бахмајан, инадкар... фикирләрнн бәлә үз-үзә көлдн вахтлар чох олурду. Бә нә вахтларын да гәдәр көскин олса дә, бизим дүстлүгүмүзә көлкә салмырды. Бә'зән тәрәфиндән олмајан, нә исә сәнәбәт догурачағындан чәкиндн шеләрә дә мәндән көчмүрдү разылыг вә ирдн. Амма бу сөз-сәнәбәт әвәзнә, әксинә, көзәл рә'јләр ешиддн дә севинирдн, әвәзнн тәрәддүдүнү јујурду.

Мәним үчүнсә ишләрнмә, јени китабыма, јени ше'рнмә, јахшы бир сорағыма үрәкдән севинирдн.

Азәрбајҹанын әдәбијјат, мүстәгиллијн үчүн иллә дә онун да өмрүнүн әсас гәрәнә чәврилмишдн. Көрүшәндә вахтымызын чох hиссәси бу барәдә сөнәбәтләрә сәрф олунарды. Бир јандан өнтијатлы олмаға чағырарды, бир јандан сәрт јазыларымә севинир вә гәфилдән өзүнә өзәр дејәрди, бир јандан да Азәрбајҹан тарихи вә Гарабәг һадисәләри һағғында көзәл әдәбијјат сорушсаныа топладығы материаллары ортә! тәкүб сәнәбәтләри илә үрәјни әсә-аста көрүкләјәрдн. Митинг, нүмајиш күнләри өјләмеј мәјдәндә чәкилмәздн.

Һәр адамда отурб-дурмазды. Мәнр салдығы адамлары дә һеч вахт унутмазды. Мәнм шәнр достларым тәдричән онун да достларына чәврилмишдн. Мәммәд Араз, Мәммәд Исмаијл, Мәммәд Аслан дә о чүмләдән... 1988-чи ил нојабрдекабр, митингларинда һәр ахшам мәјдана көлирдн. Сонра да вахт тапыб көрушәндә, тәәссүратыны бөлүшдүрүр, нәрәһәтлығына өлса да үрәк-дирәк вә өрәрдн.

Сонралар фачиәли өлумүнә сәбаб олмуш бир мәсәлә—һәјдар Әлијев симпатијасыны, Москвада оланда она зәнк вурмасыны, һөрмәтнн бә'зн јазылары илә јахшылығына да мәнә дәнишмишдыг — Һәјдар Әлијев һағғында Москвада вә Бакыда ешхан, хүсуси тәшкил олунмуш тәнгидн мәгаләләрн тәбәрәмә тәкүб «бунлара чаваб вермәк лазымдыр», — дејирдн.

Әждәр Хәнбәбәјев шән, һазырчавab, сөз алтында галмаздн, һәјаты сәвән адамды. Бир дәфә јенә бәә јығышмышдыг. О вахт бизимлә бөрабәр «Јазычы»да ишләјән Мәммәд Исмаијл өзүнәмәхсус әсәбәсилә (бәлә дәмәјә дост кими өркин чатыр) тез-тез әлнин әрәсинә вуруб, «бу шиллер мәни јаман нарahат едир», — дејирдн. Дөгрудан да әлнын нки тәрәфиндә шиллер өмәлә көлмишдн. Зарафатла һәрә бир шеј дедн. Мәммәд исә шиллерн әнәмәсинн үрәјиндән чыхара биллмирдн. Ахырда Әждәр дә әзә биллмәдн: «Мәммәд һеч көбристана кетмисән? Бир јашлы, беш јашлы, он јашлы ушаг көбрләрн көрмүсән?» Мәммәд «кермүшәм» —дедн. «Ај сар ол!»—Әждәр мүәлнм чох чидди бир шеј һағғында данышмышдыг кими дәвам етдн, — он беш, нјирмн јашлы ушаг көбрләрн көрмүсән, ја'ни, нјирмн беш—отуз јашларын да! Өлүб кедибдр. Сен да гырхбеш јол салмысан. Өләндә да өлечәксән дә! Бу шиллерлә нә көдәр өзүнү узурсан». Мәммәдн сәси јох кәсилдн. Дәнә бир сөз дедмәдн. Амма, мәраглы бурасыдыр ки, үч-дөрд күн сонра Мәммәд тәәччүблә бешинә мәнә хәтәрнб: «сән аллаһ, бир бура бах, шиш чәкилиб кетдн!» —дедн.

Әждәр бәјнн характернн көстәрмәк үчүн бир чизки да мәраглыдыр. Ишдә чох тәлә-кәр олса дә, өрдәкн јаксын сахлајырды. Ејн әрәсы базәр-дукане гачан, ја јолда көчкин адамлары, хүсусан гадынлары көрәндә үзүнү кәнара чевирәр, ја башынды ашағы салыб тез өтәр, өзүнү көрмәмәзлијә вурар, утандырмаг истәмәздн.

«Јазычы»нын чох јер дәјишмишдн. Ахырынчы јерн о вахткы «Кнунјанс» дөнкәси идн. Бу унвәнлә јазмаға, гәбул етмәјә өтим көлмирдн. Чох фикрләшиб бинанын фасадынын Нәтәван һејкәлинә бахдығына көрә өзүндән белә бир унвән үјдурдум. «Нәтәван мәјданы, 1». Үјдурдум дејрәм ки, көрә ки, сонра мә'лум олду ки, һәмин мејданын һеч өлә јохду. Амма сән демә бу «Унвәнләшмә» о гәдәр дә әсан иш дејилмиш. Бакы Баш Почт Идарәсинә, Рабитә Назирлијинә мәктүб апарасы, бу «унвәнләшмә»нин бинанынын хејли назә едәси олдум: «дәнкәнн танијан јохду, амма Нәтәван мејданынны һамы танијыр, бинанын да әсас кирпиш мејдандыр» өз с.» Белә дә јаздыг. Гуна бахмајарағ расмі јазылмаларда тез-тез јенә кечнә өдә рәст көлирднк. Ахырда чаван ишчиләримиздан бирнкисинн өјрәтдим. Кечә дөнкәдкн Кнунјанс јазыларынын гопарыб түпләдилр. Бир әзән мәсәлә: Әждәрә ачанда үрәкдн кулду. «Нүнәрнн әр Авакјан кучәсинн да јазыларынын гопәр»,—дедн.

Аллаһ гисмәт еләди онун әрәсүнү Бакы ичра һакимијјатиндәкн әдәдјішмә комиссијасынын үзү өлөркән рәсми јоллә һәјәтә кечирдик.

Әждәр бәјә, һәр бирн унудулмаз хатирәләр долу олан сәнәфләримиз чох олу. Оу дәрнндән таныдығча Азәрбајҹан зијалысынын нечкб характернн даһа јахшы дәрк етмишдим.

Тәләб елә көтрдн ки, сонралар мән Мәтбуат Комитәсинин сәдри, индн артыг мәтбуат өз информасија назирн олдум. Онсуз да чәтинликләрн башдан ашан бу сәһәнн идарә етмәк индкн шәрантдә чох мүрәккәбдн. Дөгрусу, һәрдән кичинлисә мәсәлә өтләмәк истәмирдн. Бәлә анларымда әзәвәл Әждәр Хәнбәбәјә дүшүр. Нечә иллердн ки, јәринн бошунулмуш ер чох һисс еледјнм әдәмләрдән бирә одур...

Иллер узуну һеч бирмиз билмәмишдк ки, бизим ше'рләримизә дигәтлә гулаг асан, һәр јазымызы изләјән «нашир» Әждәр мүәллим өләвәтә һәм да көзәл ше'рләр јазырмыш.

Өлүмүндән сонра бағышдан тапылмыш үч ше'р Әждәр Хәнбәбәјевин тәбиәтнин бизә кизли галмыш бу чәһәтнин ачмаг сарыдан чох мәраглыды.

Бу гејдләри јазмагда мәгсәдим нәмәрә күлләсинә туш олмуш көрәкмли мәдәнијјәт хадими Әждәр Хәнбәбәјин бир дәнә јаза салмаг, онун ишләгли хатирәси гарышсында борчумузу бир дәмлә да олса, јүнкүлләндирмәкдн.

Сабир РУСТӘМХАНЛЫ.